

YOZGAT OCAKLARI

Akın UYAR¹

Anahtarlar Kelimeler: Halk Hekimliği, Ocak, Yozgat Ocakları

Türk halk hekimliğinde ocaklar, belirli hastalıkları iyileştirme gücüne sahip olduğuna inanılan, bu konuda geleneksel bilgi ve yöntemleri bilen, sağaltma işini uzmanlık hâline getirmiş kişi veya aileleri ifade etmektedir. “Ocak” terimi, semantik açıdan oldukça geniş bir anlam alanına sahiptir ve farklı bağlamlarda çeşitli anlamlar taşımaktadır. Bu anlamlar arasında; ateş yakmaya yarayan yer, aynı amaç ve düşünce etrafında birleşen kimselerin oluşturduğu teşkilat, bitki tohumlarının ekilmesi için hazırlanan çukur, köklü ve soylu aile, Yeniçeri Ocağı, taş ve maden çıkarmak amacıyla açılan kuyu, Anadolu Alevi topluluklarında tarikat ulularının soyu, yurt, tekke veya büyük bir şeyhin evi ve sülalesi ile atalarından beri belirli bir hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile, yer almaktadır. Türk toplumlarında kutsallığına ve sağaltıcı gücüne inanılan ocaklar, tarihin her döneminde birer tedavi merkezi olarak işlev görmüştür. Anadolu coğrafyası, ocaklar açısından son derece zengin bir birikime sahiptir. Anadolu’nun farklı yörelerinde, halkın çeşitli rahatsızlıklarına çare bulmak amacıyla başvurduğu geleneksel sağaltma merkezleri olan ocaklar bulunmaktadır. Bu doğrultuda Yozgat ocakları, tedavi uygulamalarının niteliğine göre “Uygulamaya Dayalı Ocaklar” ve halk arasında anlatılarla geliştirilen “Efsaneye Dayalı Ocaklar” olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır.

1.Uygulamaya Dayalı Ocaklar

Alazlama (Bakır Basması) Ocağı: Ciltte ortaya çıkan kızarıklık, kaşıntı ve ateş gibi belirtilerin telaş, üzüntü, nazar ve can sıkıntısı gibi nedenlere bağlandığı; sağaltımın, ocaklı tarafından ateşte kızdırılan bakır cisimlerin ilgili bölgeye bastırılması yoluyla gerçekleştirildiği ocaklardır. Uygulama sırasında, sıcak bakır cisim ile deri arasına cildin zarar görmesini önlemek amacıyla hastalığın adını çağrıştıran ve tedavi edici özelliğe sahip olduğuna inanılan al renkli tülbent konulmaktadır.

Bulgurlama Ocağı: Ciltte kümelenmiş, dairesel ve küçük kabartılar şeklinde görülen rahatsızlığın, ocaklı tarafından şekil bakımından bulgura benzetildiği ve ılık suda bekletilen bulgurların sorunlu bölgeye püskürtülmesi yoluyla sağaltıldığı ocaklardır. Uygulamanın püskürtme yoluyla gerçekleştirilmesi nedeniyle bu ocaklar, halk arasında “Bulgur Püskürtmesi” olarak da adlandırılmaktadır.

Bademcik (Boğaz Çekme) Ocağı: Hastanın ocaklı tarafından kendisinden daha alçak bir yere oturtulmasıyla başlayan sağaltım uygulamasında, sorunlu bölge ovulmakta ve ardından boğaz bölgesi

¹ Öğr. Gör. Yozgat Bozok Üniversitesi, Ortak Dersler Bölüm Başkanlığı, Yozgat/TÜRKİYE e-posta: akin.uyar@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7868-4858.

havlu gibi bir araçla yukarı doğru çekilmektedir. Uygulama sonrasında hastaya birkaç gün boyunca acı, ekşi ve çok sıcak gıdalar tüketmemesi öğütlenmektedir.

Çitme Ocağı: İştahsızlık, damakta şişlik, sürekli ağlama ve büyüme geriliği gibi şikâyetlerle getirilen bebek veya çocukların, “bingıldak” olarak adlandırılan bölgelerine hafif jilet darbeleri uygulanarak kan akıtıldığı ocaklardır. Uygulama sırasında kanatılan bölgeye ezilmiş soğan ve sarımsak sürülmekte, ardından ocaklının tükürüğü damlatılarak bölge beyaz bir tülbentle kapatılmaktadır. Üç gün sonra açılan bölgenin havalandırılmasıyla hastalığın iyileştiğine inanılmaktadır.

Derma (Dermeği) Ocağı: Dairesel biçimde ortaya çıkan, kaşıntılı, sulu veya kuru kızarıklıklarla kendini gösteren ve vücudun farklı bölgelerine yayılabilen cilt rahatsızlıklarında başvurulanan ocaklardır. Bu ocaklarda tedavi süresince turşu, bulgur, acı ve soğan tüketilmesi yasaklanmaktadır. Sağaltım uygulamasında, “derma otu” olarak adlandırılan bitki, ocaklı tarafından sabah namazının ardından kesilmekte, dua okunarak rahatsızlığın görüldüğü bölgeye sürülmektedir. Ayrıca dairesel kızarıklıkların çevresi kara kalemle daire şeklinde çizilmekte ve dairenin içi karalanmaktadır. Bu uygulama nedeniyle söz konusu ocaklar, “karalama ocağı” olarak da bilinmektedir.

Domuzbaşı Ocağı: Morarma ve iltihaplanmayla kendini gösteren, içi irinli sıvıyla dolmuş yara görünümündeki rahatsızlığın “domuzbaşı” olarak adlandırıldığı ocaklardır. Bu ocaklarda sağaltım, ocaklı tarafından yaranın kesilerek içindeki birikintinin boşaltılması ve yaklaşık on beş gün boyunca akıntının devam ettiği bölgenin pudra sürülerek kapatılması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Tedavi sürecinde hastaya, ciğer ve kuru üzüm tüketmesi öğütlenmektedir.

Gece Yanığı Ocağı: Deride oluşan uçuk ve kızarıklık gibi rahatsızlıkların gece ortaya çıkması durumunda başvurulanan ocaklardır. Sağaltım uygulamasında ocaklı, ekmeği yakarak kurutmakta ve ardından yağ ile karıştırdığı ekmeği rahatsızlığın bulunduğu bölgeye sürmektedir. Uygulama, iki veya üç gün boyunca tekrarlanarak sürdürülmektedir. Tedavi sürecinde kullanılan malzemelerin ocaklının kendi evinden temin edilmesine özen gösterilmekte, aksi durumda hastalığın iyileşmeyeceğine inanılmaktadır.

Gelincik Ocağı: Şiddetli bel ve bacak ağrıları nedeniyle başvurulanan bu ocaklarda sağaltım, kuyruk sokumu bölgesinin kanatılması ve güvercin ya da karatavuk kanının ilgili bölgeye sürülmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Kan sürülen bölge kalın bezlerle sarılmakta ve tedavi sürecinde hastaya ağır kaldırmaması öğütlenmektedir.

Göbek Düşmesi Ocağı: Karın bölgesinde şişlik ve ağrı ile hareket kısıtlılığı gibi şikâyetlerde başvurulanan ocaklardır. Sağaltım uygulamasında ocaklı, hastayı düz bir zemine yatırarak sorunlu bölgeyi dua eşliğinde ovmakta, ardından karın bölgesini havlu benzeri örtülerle sarmaktadır.

Göz ve Arpacık (İt Dirseği) Ocağı: Göze kaçan küçük parçacıkların, ocaklı tarafından göz kapağının altından dil yardımıyla çıkarıldığı ocaklardır. Ayrıca şekli itibarıyla arpaya benzetilen, göz çevresinde oluşan çıkıntılı yaraların sağaltımında ocaklının ilgili bölgeye tükürmesi yoluyla uygulama gerçekleştirilmektedir.

Kabakulak Ocağı: Kulak memesi altında ortaya çıkarak hâlsizlik, ağrı ve iştahsızlık gibi belirtilere yol açan rahatsızlığın sağaltımında başvurul ocaklardır. Tedavi uygulamasında ocaklı, rahatsızlığın bulunduğu bölgenin çevresini kara kalem veya siyah mürekkeple çizmekte ve çizilen alanın içerisine Zuhurf suresinden bir ayet yazmaktadır. Bu uygulamayla rahatsızlığın iyileşeceğine inanılmaktadır.

Karınçalık Ocağı: Çocuklarda sıklıkla görülen ve kızarıklığın ardından morarmayla kendini gösteren cilt hastalığının başvurul ocaklardır. Sağaltım uygulamasında ocaklı, anne ve çocuğu bir karınca yuvasının bulunduğu yere götürerek iki çıra yaktırmaktadır. Oluşan tütsünün üzerinden çocuk geçirilmekte, karınca yuvasından alınan toprak ise su içerisinde üç gün bekletilmektedir. Hazırlanan su, üç gün boyunca çocuğa içirilmektedir.

Kırık- Çıkık (Sınık) Ocağı: Kırık veya çıkıkların bulunduğu el, kol, ayak ve bacak gibi bölgelerin ocaklı tarafından ovularak bal ile sarıldığı ocaklardır. Sağaltım sürecinde hastalara üzüm, fındık ve paça gibi gıdaları tüketmeleri de öğütlenmektedir. Uygulama yöntemlerinin ocaklının el aldığı ata ocaklısını gözlemleyerek öğrenmesi ve sürdürmesi yoluyla aktarılması, bu ocakların usta-çırak ilişkisine dayanan geleneksel sağaltım anlayışına örnek teşkil ettiğini göstermektedir.

Kızılyüğrük ve Kösnü (Kösdü) Ocağı: Yumuşak dokularda ortaya çıkan iltihaplı yaraların sağaltımında başvurul ocaklardır. Bu ocaklarda ocaklı, bal ve tütün gibi maddelerden hazırlanan karışımlarla sorunlu bölgeye masaj yapmakta, ardından şekli itibarıyla hastalığa benzetilen köstebek toprağını bölgeye sararak iyileşme sağlanacağına inanmaktadır. Kullanılan toprağın kış aylarında alınması, bu dönemde toprağın yeniden kazılmış olabileceği düşüncesiyle daha şifalı kabul edilmektedir. Hastalık, belirtilerinin yayılma durumu ve iyileşme güçlüğüne göre iki türde değerlendirilmektedir. Yayılabilen ve iyileşmesi güç olan tür “dişi”, yalnızca sorunlu bölgede kalan ve daha kolay iyileştiğine inanılan tür ise “erkek” olarak adlandırılmaktadır.

Kuduz (Tuz Efsunlama/Afsunlama) Ocağı: Yırtıcı hayvanlar tarafından ısırılan kişilerin yaralı bölgelerine, ocaklı tarafından üzerine dualar okunmuş tuzun sarılması yoluyla sağaltım uygulanan ocaklardır. Ayrıca uygulama, köpek tarafından ısırılan hayvanlar için de gerçekleştirilmektedir. Okunmuş tuz, hayvanın suyuna ve yemine katılmaktadır. Bu uygulamalarda özellikle su gibi sıvı gıdalara tuz eklenmesi sonucunda, hayvanın verdiği tepkiler gözlemlenmektedir.

Nazar Ocağı: Uyku hâli, huzursuzluk ve nedeni bilinmeyen ağrılar gibi belirtilerin nazarla ilişkilendirildiği durumlarda başvurulanan ocaklardır. Sağaltım uygulamasında üzerlik bitkisi yakılmakta, ortaya çıkan duman nazar değdiği inanan kişinin başı etrafında dolaştırılırken tekerlemeler söylenmekte ve dualar okunmaktadır. Uygulama sırasında Felak ve Nas sureleri ocaklı tarafından yedi kez okunmaktadır. Çocuklara yönelik uygulamalarda ise koruyucu özelliğe sahip olduğuna inanan iğde ağacından küçük bir dal parçasının çocuğun omuz bölgesine takıldığı görülmektedir.

Sarılık Ocağı: Rengi solgun ve sararmış çocukların götürüldüğü bu ocaklarda, sağaltım uygulaması iki kaş arasındaki bölgenin ocaklı tarafından jiletle hafifçe kanatılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Uygulamanın ardından çocuğa şekerli su içirilmesi ve güneşe çıkarılması öğütlenmektedir.

Siğil Ocağı: El ve ayaklarda ortaya çıkan dairesel kabartıların sağaltımında başvurulanan ocaklardır. Uygulamada ocaklı, soğanın içerisine siğil sayısı kadar arpa yerleştirmekte ve dua okumaktadır. Ardından saklanan soğanın içindeki arpaların zamanla birer birer çürümesiyle siğillerin iyileşeceğine inanılmaktadır.

Tıvga Ocağı: Huzursuzluk, gelişim geriliği, yürüyememe ve hâlsizlik gibi şikâyetleri bulunan bebek ve çocukların götürüldüğü ocaklardır. Sağaltım uygulamasında ocaklı, “tıvga” adı verilen metal çubuğu ısıtarak hastanın şikâyetine göre el, kol, bacak veya bel gibi sorunlu bölgelere hafifçe bastırıp çekmektedir. Ardından kızaran bölgeye parmağını yalayarak dokunmakta ve dualar okumaktadır. Son aşamada uygulama yapılan bölge bir bezle kapatılmakta ve bez üç gün sonra açılmaktadır.

Yarımca Ocağı: Başın belirli bir yarısında ortaya çıkan ağrıların sağaltımında başvurulanan ocaklardır. Uygulamada ocaklı, ağrının hissedildiği yarı bölgeye yoğunlaşarak masaj ve ovma işlemi gerçekleştirmektedir. Ocak, adını ağrıyan bölgeye uygulanan bu ovma yönteminden almaktadır.

Yürek Ölçme (Korku) Ocağı: Kaza, korku ve üzüntü gibi olayların yanı sıra travmatik deneyimlerin etkisinden kurtulamama ve buna bağlı uyku sorunları yaşanması durumunda başvurulanan ocaklardır. Sağaltım uygulamasında ocaklı, rahatsızlığı nazarla ilişkilendirerek Nâs, Felak, İhlâs ve Fâtiha sureleri ile Âyetel Kürsî’yi okumakta ve sorunlu bölgeye masaj yapmaktadır. Uygulamanın sonunda ilgili bölge, ocaklının evinde bulunan yeşil veya kırmızı bir tülbentle bağlanmaktadır. Üçüncü günün sonunda ise bağlanan tülbent, ocaklı tarafından dualar eşliğinde çözülür.

2.Efsaneye Dayalı Ocaklar

Benpınarı Ocağı: Şamanlık geleneğinden velilik anlayışına uzanan kültürel süreklilik içerisinde “şeyh” (Allah dostu) kavramı önemli bir yere sahiptir. Rivayete göre, İnceçayır köyünde “şeyh” olarak adlandırılan kişilerin geceleri ışık saçarak dolaştıkları ve suyun bulunduğu bölgede abdest aldıkları defalarca görülmüştür. Bu anlatılar doğrultusunda söz konusu su, şifa kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Halk arasındaki inanışa göre, kutsal kabul edilen bu alanın kirletilmesi veya eller ıslak hâlde vücuda dokunulması sonucunda, ciltte kızarıklık şeklinde ve “ben”i andıran izler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle “Benpınarı” olarak adlandırılan ocak, özellikle konuşma ve yürüme güçlüğü yaşayan kişilerin şifa bulma amacıyla başvurduğu bir yer olarak bilinmektedir. Ocaktaki sağaltım uygulaması, pınar suyunun içirilmesi ve bu suyla abdest aldırılması esasına dayanmaktadır.

Ekmek Ocağı: Çiğdemli köyünde bulunan bu ocak, tarihî olaylar ve bunlara ilişkin halk anlatıları doğrultusunda kutsallık kazanmış bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatıya göre, 1914 yılında köyden yaklaşık seksen kişi askere gitmiş ve seferberlik sürecinde hemen her aileden bir kişi silah altına alınmıştır. Savaş sonrasında ailelerin çoğundan şehit veya gazi haberi gelirken üç erkek kardeşini askere gönderen bir ailenin fertlerinin herhangi bir yara almadan geri dönmesi, halk tarafından hikmet ve uğur olarak değerlendirilmiştir. Bu olayın ardından söz konusu ev, askere gidenleri koruduğuna inanılan bir ocak niteliği kazanmıştır. İnanış doğrultusunda, askere gidecek kişilerin söz konusu evden ekmek alıp yemeleri geleneksel bir uygulama hâline gelmiştir. Bu uygulamanın askere giden kişinin herhangi bir zarar görmeden geri dönmesini sağlayacağına inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

BORATAV, P.N (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

DUVARCI, A. (1989). Halk Hekimliğinde Ocaklar. *Milli Folklor*. 1, 7. 34–38.

UYAR, A. (2013). *Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.